

ET GEMME FOR GEMMER
LIPPERTS DAKTYLIOTEKER I DANMARK
AF
BIRGITTE JØRKOV OG CHR. GORM TORTZEN

Rundt om i sin Historie har Herodot spredt en række skæbnefortællinger om menneskets afmagt. En af de bedste er historien om Polykrates' ring. Sceneriet er ganske storslået: Polykrates, tyrannen på Samos i slutningen af det 6. århundrede f. Kr., har altid haft heldet med sig, og hans gæstevæn (allierede ville vi sige) kong Amasis i Ægypten er bekymret. Det må ende galt, og det gør det. Amasis råder Polykrates til at skille sig af med noget, som han sætter særlig pris på, og efter mange overvejelser falder valget på en signetring af guld med en smaragd, som er fremstillet af Theodoros, Telekles' søn. Bagefter ville det være for sent at fortryde dette valg, for Theodoros var død, og ingen kunne skære ædelsten som den gamle mester. Polykrates bemandede et skib med 50

Foroven: Fig. 1. Der forlyder intet om, hvad Polykrates gjorde med ringen bagefter. Oldtidens forfattere var stærkt uenige om dens udseende, og der er næppe grund til at tro, at det var den ægte Polykrates-ring, som Augustus ifølge Plinius lod deponere i Concordiatemplet. Vi må derfor gætte os til, hvordan den har set ud: i lighed med andre arkaiske signetringe kan den have haft form som en skarabæ, i hvis underside en lyre(?) var indskåret. Når ringen ikke skulle bruges som signet, vendte den smaragdgrønne skarabæ ryggen mod beskueren. (Zazoff, Antike Gemmen, tavle 34)

mand ved årerne og stod til søs. 'Da han var langt borte fra øen, tog han ringen frem, medens alle ombordværende så til, og kastede den i havet. Derefter sejlede han tilbage, og da han var kommet hjem, sørgede han over sit tab'.¹⁾ Men man kan ikke sådan selv reparere på skæbnen, og ringen dukkede op igen i maven på en fisk – med katastrofale følger ...

Det er nu ikke Polykrates' videre skæbne men hans valg, som i denne forbindelse er det vigtigste: blandt sine utallige skatte vælger han sit kæreste eje, en signetring (efter sigende med en indgraveret lyre) til at rette op på sit foruroligende held. Signeten er hans officielle mærke, en del af hans egen person, og samtidig et kunstværk.

Polykrates var ikke ene om at holde af signeter. Der er bevaret titusinder af gemmer, som de kaldes i fagsproget, og signetaftryk (paster) fra Den nære Orient, Hellas og Rom, og de viser en vedvarende interesse for den nyttige pyntegenstand, som på samme tid giver ejeren et smykke og et stempel til at signere breve, dokumenter og andre vigtige sager med, unægtelig mere charmerende end vore dages gummitempler med facsimile.²⁾

At arbejde i en hård ædelsten, i negativ og en miniature kræver meget af kunstneren, især fordi antikkens gemmeskærere ikke nøjedes med et stiliseret formsprog, som det man kender fra heraldikken, men arbejdede efter de samme principper som i den store skulptur. Glyptikken udviklede sig til en selvstændig og højt skattet kunstart med udøvere, hvis originalitet er fuldt på højde med de hellenistiske billedhuggeres mesterværker. Det er vanskeligt at give en oversigt over temaerne i de græsk-romerske gemmer. Der er så at sige alt: portrætter af guder og helte (med eller uden attributter) mytologiske scener, brugsgenstande, scener fra hverdagen med ofring, jagt, husdyr, kampe osv. osv. Nogle gemmer har indskrifter, der angiver ejer eller kunstner, men de fleste er anonyme.

Der har været en uafbrudt produktion af signetringe fra oldtiden til vore dage, men den antikvariske interesse for de antikke gemmer opstod i renæssancen, og begejstringen for den genopdagede antikke kunst bredte sig også til gemmerne i løbet af det 17. og 18. århundrede.³⁾ Har man holdt en signet i hånden, forstår man godt fascinationen: et lille kunstværk, der både fortæller sin egen historie og samtidig giver gådefulde antydninger om, hvad dets ejermand ville signalere til omverdenen. Der oprettedes gemmesamlinger ved flere europæiske fyrstehoffer; man kaldte dem, med et lån fra Plinius, for *dactylio-thecæ*, 'fingerrings-samlinger',⁴⁾ og der blev udgivet kobberstik af gemmer og paster i digre værker, samtidig med at et egentligt studium af teknik, motivverden og

komposition begyndte. Gengivelserne i kobberstikværkerne var imidlertid af meget svingende kvalitet: kunstnerne gengav gemmerne med deres egne ikonografiske konventioner, og desuden var folianterne med kobberstik så dyre at producere, at de kun kunne få ringe udbredelse.

Lipperts opdagelse

Philipp Daniel Lippert (1702–85) var oprindelig glarmestersvend;⁵⁾ senere blev han ansat ved porcelænsfabrikkerne i Meissen og Dresden, og her gjorde han en opdagelse med vidtrækkende konsekvenser for kendskabet til gemmerne og dermed for det 18. og 19. århundredes opfattelse af den antikke kunst som inspirationskilde. Hemmeligheden var en porcelænsagtig masse, der er meget velegnet til seglaftryk, og som i hærdet tilstand er nærmest uforgængelig. Med ét slag blev det muligt at masseproducere positivaftryk i naturlig størrelse til en pris, som kunne konkurrere med kobberstikkene, og i en kvalitet, der langt overgik tidligere forsøg i andre materialer. Lippert var en dygtig håndværker og han forstod at interessere de rigtige mennesker i sit projekt. For at kunne lave aftryk af de bedste gemmer i de store europæiske samlinger måtte han skaffe gode, skarpe negativer hjem til værkstedet i Dresden. Den berømte arkæolog J.J. Winckelmann var en af hans vigtigste leverandører af aftryk fra de italienske samlinger; fra de engelske samlinger fik han aftryk via en stor samler som grev von Schmettau, Christoph von Murr overlod ham aftryk fra Nürnbergsamlingen, og kurfyrstinden af Sachsen forærede ham 1.200 aftryk, bl.a. fra storhertugen af Toscanas samling. Lippert fik iøvrigt overdraget tilsynet med antiksamlingen på kunstakademiet i Dresden i 1764. Sideløbende med produktionen indledte Lippert et samarbejde med to universitetsprofessorer, først Joh. Fr. Christ (1700–1756) fra Leipzig og efter hans død Chr. Gottlob Heyne (1729–1812) fra Göttingen, som begge hjalp ham med at få udgivet en katalog til hans livsværk *Dactyliotheca universalis*. Heyne har i en forelæsning løftet lidt af sløret for den hemmelige formel. I en forelæsningsrække 'Einleitung zur Kenntnis der alten Kunstwerke und zwar insonderheit der Werke der bildenden Künste', nævner han:

'Die Abdrücke oder Exempla.

Sie werden überhaupt Pasten genannt; entweder in Glassfluss, oder Gips, oder Siegellack, oder Schwefel.(...) In Gips. Lippert hat dieses zur Vollkommenheit gebracht, theils durch die Güte der Erde, theils durch Erfindung von Mastix, der dem Gips Härte giebt, theils durch einen Cobalt Gummi, wie wol er sie auch überstreicht. S[iehe] Christs Vorre-

de zur Dactyl. Lippert. Lipperts Abdrücke sind sehr wohlfeil in Vergleich der Ital[ienischen]'.⁶⁾

Christ's forord til Lipperts katalog er dog ikke særlig meddelsomt med hensyn til den kemiske sammensætning. I forordet til første bind af katalogen (1755 s. XVI) omtaler han hemmelighedsfuldt 'gemmeaftryk ... i denne kridhvide og leragtige masse, hvis sammensætning (og glans, som man ser) og fine afstøbningsteknik han med god grund holder for sig selv og ikke uden videre offentliggør'. I andet bind (1756 s. II) siger han om støbemassen: 'Denne kridhvide masse + hvad den så end er af – imiterer sten, og når den størkner, får den så skarpe konturer, at den gengiver signeterne tydeligere og finere i mange detaljer end både voks og svovl'.⁷⁾

Carl Justi, der har skildret denne periode af tysk kulturhistorie i det store værk 'Winckelmann und seine Zeitgenossen', mener at vide, at der er tale om en sachsisk kalkart iblandet husblas,⁸⁾ men der er tilsyneladende ikke foretaget nogen kemiske analyser af materialet. Lippert overlod senere den hemmelige recept til sin datter, som han havde opdraget 'ikke som en kvinde, men som en mand' til at overtage forretningen.

Grundlaget for Lipperts succes var (foruden materialet) ideen om den pålidelige, masseproducerede, færdigpakkede aftrykssamling. Omkring 1750 blev de første forsøg gjort, men Lipperts egentlige gennembrud kom med projektet *Dactyliotheca universalis*, der skulle dække alle genrer inden for antik mytologi og historie samt et bredt udvalg af andre typer. Samlingen udvikledes og bearbejdedes, indtil der i 1755 forelå 1.000 aftryk, der ved senere udvidelser i 1756 og 1762 blev til *Dactyliotheca universalis*. Pasterne var opdelt i 3 hovedrækker à 1.000 (chiliader eller milliarier), som igen ordnedes efter emner. Den praktiske udformning hentede tydeligvis inspiration i de eksisterende, adelige daktylioteker med originale gemmer, men kapslerne, som det hele opbevarede i, er tilsyneladende en ny opfindelse. De har form som en foliant, er lette at transportere og kan stå på en reol ligesom kobberstiksamlingerne. Kort sagt en genial mellemløsning.

Med hensyn til distributionen skriver Christ i forordet til katalogen til de første 1.000 afstøbninger (1755 s. XVI), at Lippert leverer sit produkt i kapsler i tre udførelser: en standardudgave til 50 Reichsthaler og en finere til 65 daler. Den er smukt indbundet, har guldtryk og ligner en bog, der 'kan sættes sammen med andre bøger i biblioteker'. Der kan også på bestilling leveres en luksusudgave, hvis pris naturligvis afhænger af de særlige ønsker. Pasterne er i samme udførelse i alle tre versioner og svarer selvfølgelig til katalogens numre, men det fremgår lidt

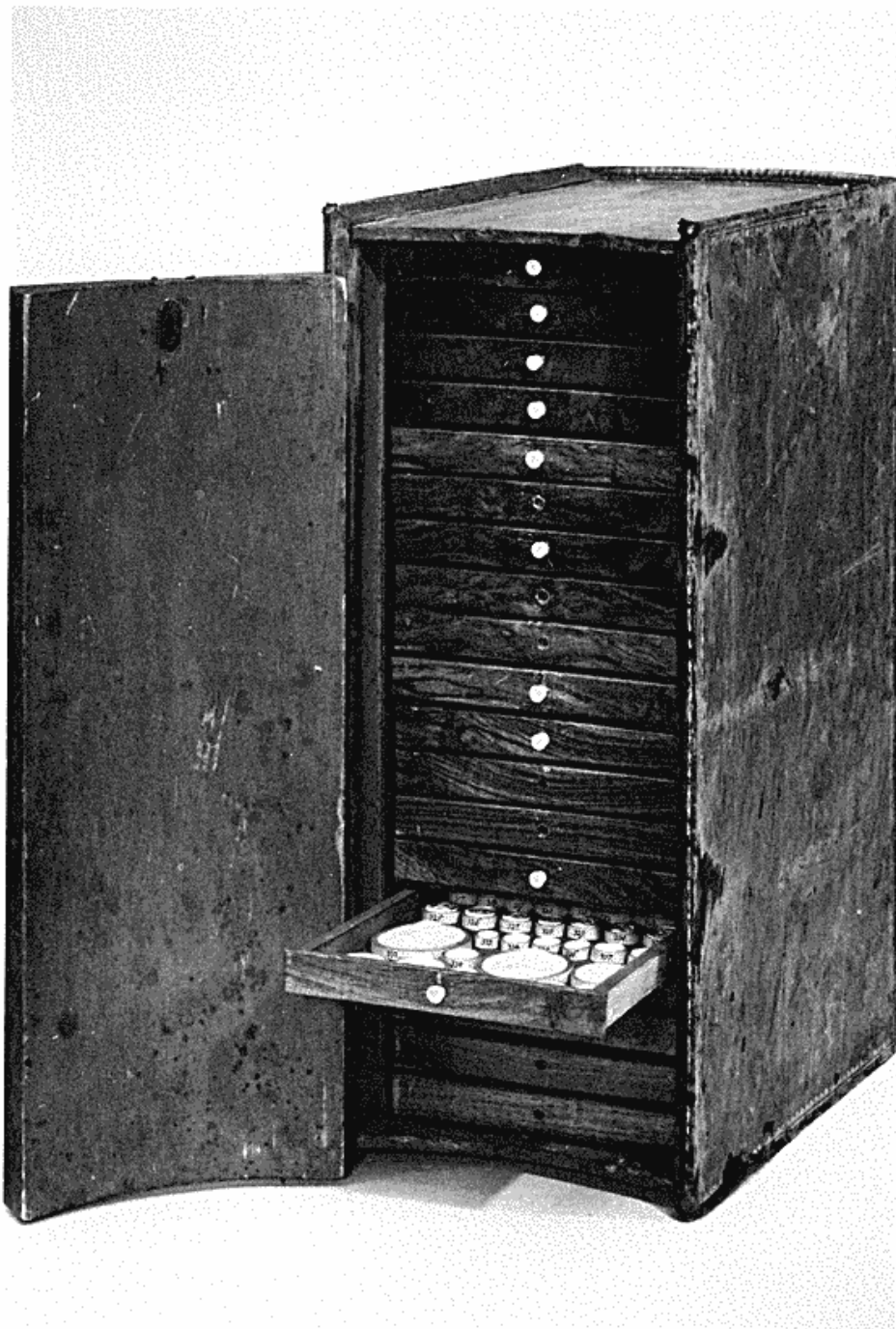

Fig. 2. Nationalmuseets komplette eksemplar af Lipperts daktyliotek

længere henne i reklamefremstødet, at Lippert også leverer afstøbninger i andre materialer, hvis dette måtte foretrækkes.

En anden vigtig forudsætning for udbredelsen var den omtalte katalog. Første udgave (1755-62) var oversat til et sirligt latin af de to professorer, men Lippert har tydeligvis mærket, at han satte sig mellem to stole. Katalogen var ikke videnskab, og de kunstnere, som han henvendte sig til, kunne ikke latin. Anden udgave, der har en gennemført systematik efter emner, udgav han selv på tysk i 1767-76.⁹⁾ Den består af 2.000 afstøbninger i to 'Schränken' med et supplement på 1.409 afstøbninger. I forordet gjorde Lippert sig disse tanker om projektet:

'Als ich vor vierzehn Jahren den ersten Theil meiner Dactyliothek heraus geben wollte, war ich schon willens, ein deutsches und französisches Verzeichniß darzu machen zu lassen. Meine Absicht war, meinen Landesleuten, den Deutschen, dadurch nützlich zu werden, wenn ich ihnen diese kostbaren Reste des Alterthums mit einigen Erklärungen lieferte, damit vernünftige Künstler daran lernen, solche verstehen, und als die besten Muster zur Kunst, zu ihrem Nutzen anwenden möchten, um sie dadurch zur Erkänntniß des wahren Schönen, der Natur und der Kunst zu reizen. Die Gelehrten, welche ich darüber um Rath fragete, hielten ein deutsch Verzeichniß zwar nicht für unmöglich, aber doch für sehr schwer, weil man die wahren Benennungen, und den so nöthigen Ausdruck bey Beschreibung der Sachen ohne große und mühsame Umschreibung nicht wohl geben könnte ...'.

Skuffelsen over resultatet skjuler han ikke: 'Einige Gelehrte haben solche (Verzeichnisse) gelobet: aber meine Absicht ist dadurch nicht erreicht worden'.¹⁰⁾

Philipp Daniel Lippert var så uheldig at befinde sig på vandskellet mellem den gamle, europæiske lærde verden, hvis sprog var latin, og den nye verden, hvor tysk og fransk herskede. Den akademiske verden beholdt som bekendt latinen et par generationer endnu, og Christs og Heynes begrundelse for at bruge det internationale sprog er for så vidt det samme som nutidens medicinere, botanikere og zoologer bruger; men Lipperts egentlige målgruppe, kunstnerne, havde en helt anden baggrund. Der var dog folk, som forstod Lipperts tanker og pædagogiske ideer. Han omtaler i forordet med den største respekt J.J. Winckelmann, den klassiske arkæologis grundlægger – der, som Lippert bittert sødt bemærker, ville være blevet klæbende ved bøgerne, hvis ikke hans ven og lærer Oesers undervisning havde åbnet hans øjne for den klassiske kunst.

Lippert var lægmanden, Winckelmann videnskabsmanden, men de-

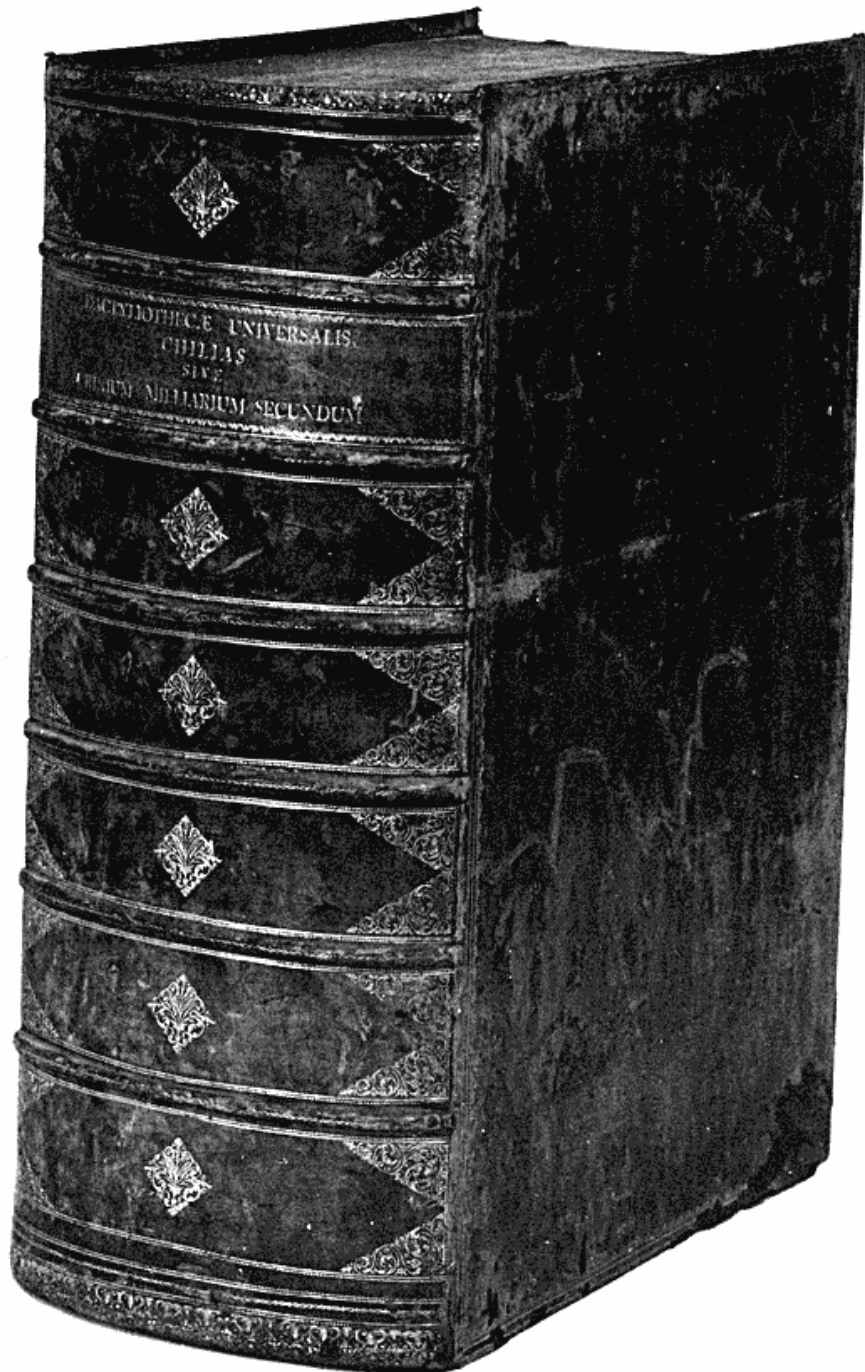

Fig. 3. Det kongelige Biblioteks eksemplar af Lipperts daktyliotek med rygtitlen
Dactyliothecæ Universalis Chilias sive Scrinium Milliarium Secundum

res grundlæggende opfattelse af arkæologiens rolle som opdrager var den samme. I 'Abhandlung von der Fähigkeit der Empfindung des Schönen' fra 1763 anbefaler Winckelmann da også direkte, at man benytter daktylioteker, heriblandt Lipperts, i undervisningen.

Lipperts daktylioteker i Danmark

I eftersommeren 1987 var jeg (CGT) på jagt efter et billede af et dansende æsel, som ifølge mine oplysninger skulle stamme fra en antik paste i von Stoschs samling i Berlin og som var 'bei Lippert abgedruckt und besprochen'.¹¹⁾ Jeg anede ikke, hvem eller hvad Lippert var, og bestilte, hvad jeg troede måtte være en samling af kobberstik, til Det kongelige Biblioteks læsesal. Da den første skuffelse havde lagt sig efter mødet med Christs og Heynes billedløse katalog, dukkede der tre folianter op, som skulle vise sig at være et hidtil upåagtet – og tilmed meget velbevaret – sæt af *Dactyliotheca Universalis*.¹²⁾

Som det ses af illustrationerne, er Det kongelige Biblioteks eksemplar meget velbevaret. Folianterne måler 485 × 340 × 200 mm og er indbundet i brunt helbind med forgyldning. Den fuldstændige titel står i guld på rødbrunt skind og lyder: 'Dactyliothecæ Universalis Chilias sive Scrinium Milliarium Primum/Secundum/Tertium'. Navnet Lippert findes altså ikke på rygtitlen eller andre steder, og det er formodentlig en af grundene til, at ingen har lagt mærke til 'bøgerne', som på daværende tidspunkt befandt sig i et hjørne af Boghistorisk Samling. Den latinske titel viser, at der er tale om et af de første oplag af afstøbningerne, som svarer til den latinske katalog fra 1755–62.

'Snittet' består af en rødmalet, valmet plade med lås, og den lille kommode har 19 skuffer af eg med fineret forkant. Der er drejede benknapper som greb. Skuffernes sider er på overkanten malet røde, mens bundene er betrukket med tyndt, grønt filt, hvorpå aftrykkene er monteret i små, forgyldte indfatninger af pap. Antallet af signetaftryk i hver skuffe varierer efter størrelsen, men alle aftryk er forsynet med et nummer skrevet med blæk på indfatningen, således at man har en direkte reference til katalognummeret.

Fundet af dette glemte eksemplar af Lipperts daktyliotek i 1987 havde dermed bragt antallet af registrerede eksemplarer op på 8, for de tyske gemmeforskere Peter og Hilde Zazoff havde foruden et eksemplar i Antiksamlingen på Nationalmuseet i København fundet 6 andre i Tyskland. Zazoff skelner imidlertid ikke mellem den tyske og den latinske udgave. Den eneste illustration af folianterne er af et eksemplar fra

Fig. 4. Skuffe i Lipperts daktyliotek. Det kongelige Biblioteks eksemplar

Tübingen med disse rygtitler: Philipp Daniel Lipperts Dactyliotheec. Mythologisches Tausend (= vol. 1, andet bind er ikke afbildet) og 'Zu Philipp Daniel Lipperts Dactyliotheec Supplement'.¹³⁾ Der er altså tale om den senere udgave af daktylioteket svarende til Lipperts egen tyske katalog – og med Lipperts navn på rygtitlen.¹⁴⁾

Det har ikke været muligt at opspore, hvor mange eksemplarer Lippert fremstillede de to udgaver i, men det antal eksemplarer som kendes, må være en meget lille del af de producerede – og formodentlig også af de bevarede.¹⁵⁾

Imidlertid viste det sig i 1989, at der er mindst ét eksemplar til i Danmark. 'Fundet' blev gjort, da jeg kontaktede Birgitte Jørkov, Kunstammerprojektet på Nationalmuseet. Kunstammerprojektet arbejder bl.a. med at identificere Det kgl. Kunstkammers genstande på de moderne museer. Jeg inddrog Kunstammerprojektet for at få supplerende oplysninger om det ovennævnte daktyliotek i Antiksamlingen, men Birgitte Jørkovs sunde skepsis overførte min lidt for hurtige identifikation af eksemplaret som Kunstammerets førte til, at endnu et eksemplar af Lipperts daktyliotek blev genopdaget i Antiksamlingen på Nationalmuseet. Det følgende er derfor resultatet af vore fælles undersøgelser.

Vi kender for tiden tre eksemplarer af selve daktylioteket i Danmark, hvortil kommer tre eksemplarer af den latinske og otte af den tyske katalog, foruden oplysninger om en samling af lippertske paster, som muligvis er gået tabt. Sammenblandingen af daktylioteket og katalogerne er, som det vil fremgå, en let forståelig årsag til fejltagelser; sammenblandingen skyldes tilsyneladende, at bibliotekarer opfatter katalogerne som det egentlige og aftrykkene som et appendix, mens museumsfolk tænker lige modsat. Inden vi ser på detaljer, kan en kort oversigt lette overblikket:

1. Det kongelige Bibliotek

Et komplet eksemplar af Lipperts daktyliotek i de originale folianter eller kapsler, beskrevet ovenfor (Kat nr. B 1147). Biblioteket ejer desuden et eksemplar af den latinske og et af den tyske katalog (begge kat. nr. 60 III 232 4to).

2. Antiksamlingen

Et komplet eksemplar af daktylioteket i de originale kapsler (DFc7). Et eksemplar af den latinske (AS Bibl. kat. nr. 336) og et af den tyske katalog (AS Bibl. kat. nr. 337). De tre kapsler er næsten magen til Det kongelige Biblioteks eksemplar. Antiksamlingens tre-bindes eksemplar har hidtil været opfattet som Kunstammerets eksemplar og er det, Peter Zazoff omtaler.

3. Antiksamlingen

Et ukomplet eksemplar (Chilias 1-2) i Antiksamlingen. De to kapsler mangler, og samlingen findes nu i to stabelkasser med hver 12 bakker. Hertil endnu et eksemplar af den latinske katalog over Chilias 1-2 med en rygsignatur svarende til Kunstkammerssignaturen (1775,91/b4-7). En senere hånd har på bindets inderside (fejlagtigt) tilføjet det komplette daktylioteks signatur DFc7.

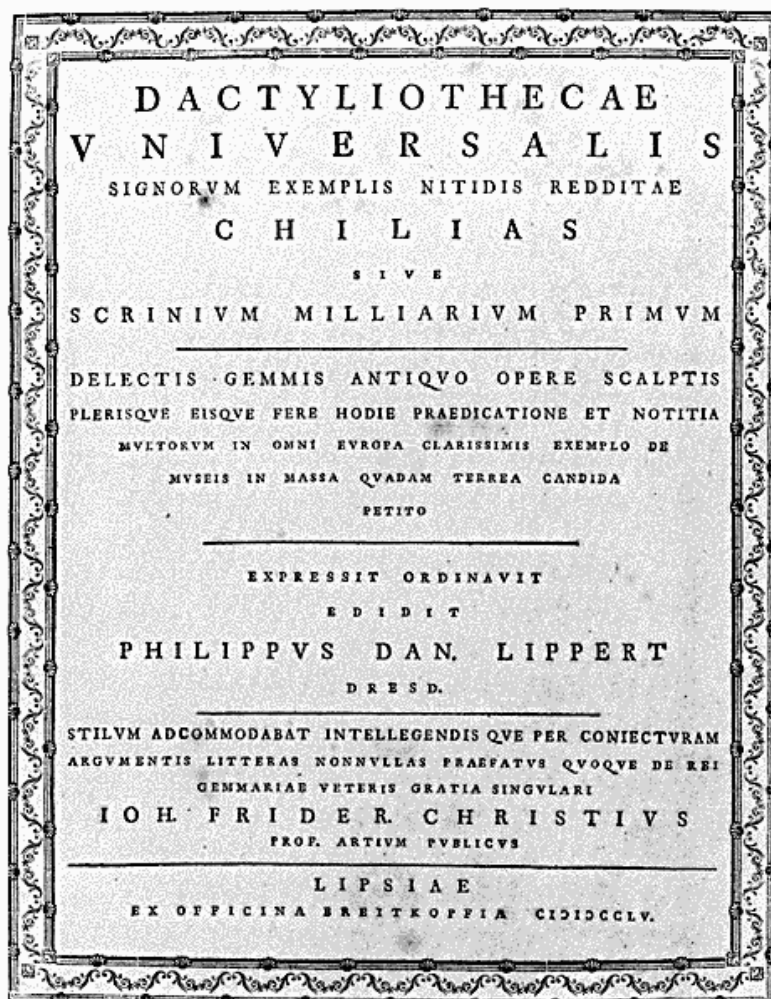

Fig. 5a. Titelbladet til den latinske katalog (1755-62)

En sammenligning af de tre sæt viser, at der er tale om afstøbninger, som er meget ens, når man tænker på, at der er tale om håndarbejde. Nogle afstøbninger er lidt mere stumpede end de tilsvarende eksemplarer i de andre sæt, og opklæbningen kan variere lidt mellem de to komplette eksemplarer. Papindfatningen og det håndskrevne nummer, som henviser til den latinske katalog, er uden tvivl skrevet af den samme person, og tallenes placering på indfatningen viser, at skriveren har haft en fornemmelse af, hvor og hvor tæt pasterne skulle opklæbes, således at tallene trods tæt opklæbning er synlige. Dette gælder også i det ukom-

plette eksemplar, hvor tallets placering ikke mere svarer til opklæbningen (se nærmere nedenfor). Der kan derfor ikke være tvivl om, at alle tre eksemplarer er lavet på samme værksted, og at to eksemplarer stadig er i deres originale kapsler.

Hvor stammer daktyliotekerne fra?

Den følgende detaljerede gennemgang af de eksisterende (og muligvis eksisterende) eksemplarer af Lipperts daktyliotek har to formål: at udrede de meget spegede proveniensforhold (hvilket kun er lykkedes delvis), og at give et indtryk af de kredse i Danmark, som interesserede sig for Lipperts paster og deres motiver til at gøre det. De trykte kataloger på Det kongelige Bibliotek og i Antiksamlingen er omtalt i samme forbindelse, fordi de indgår i forsøget på at identificere daktyliotekerne. Som man vil se, er de kun til begrænset hjælp.

1: Det kongelige Bibliotek

Den tyske katalog bærer Christian VII's monogram. Værket findes i Schlegels alfabetiske katalog over accessioner på Det kongelige Bibliotek mellem 1748 og 1778.¹⁶⁾ Den tyske katalog står sammen med den latinske opført i Moldenhawers store systematiske katalog bind 60, der forelå i sommeren 1834. Kapslerne omtales ikke og udskilles først til 'katalogen over store folianter' i 1930erne. Endnu senere (i 1950erne?) blev daktylioteket og den latinske katalog overført til Boghistorisk Samling, hvor de blev placeret efter format, hvorefter forbindelsen mellem dem gik i glemmebogen.

Det er ikke muligt at sige, hvornår (før 1834) den latinske katalog er indkøbt, men resterne af et exlibris i første bind viser, at det har haft en tidligere ejer og derfor antagelig er indkøbt på auktion eller skænket til biblioteket. Det er nærliggende at forestille sig, at daktyliotek og katalog er indkøbt ved samme lejlighed, men det er langt fra sikkert.

2 og 3: Nationalmuseets Antiksamling

2. Det komplette daktyliotek

Det fuldstændige eksemplar (DFc7) er indgået i 1851 til Antikcabinetet fra Christian VIII's Samling. I 'DFc-protokollen' står: '7. Et Exemplar af den Lippertske Dactyliotheoc nemlig alle 3000 men paa forskjellig Maade opbevarede'.¹⁷⁾

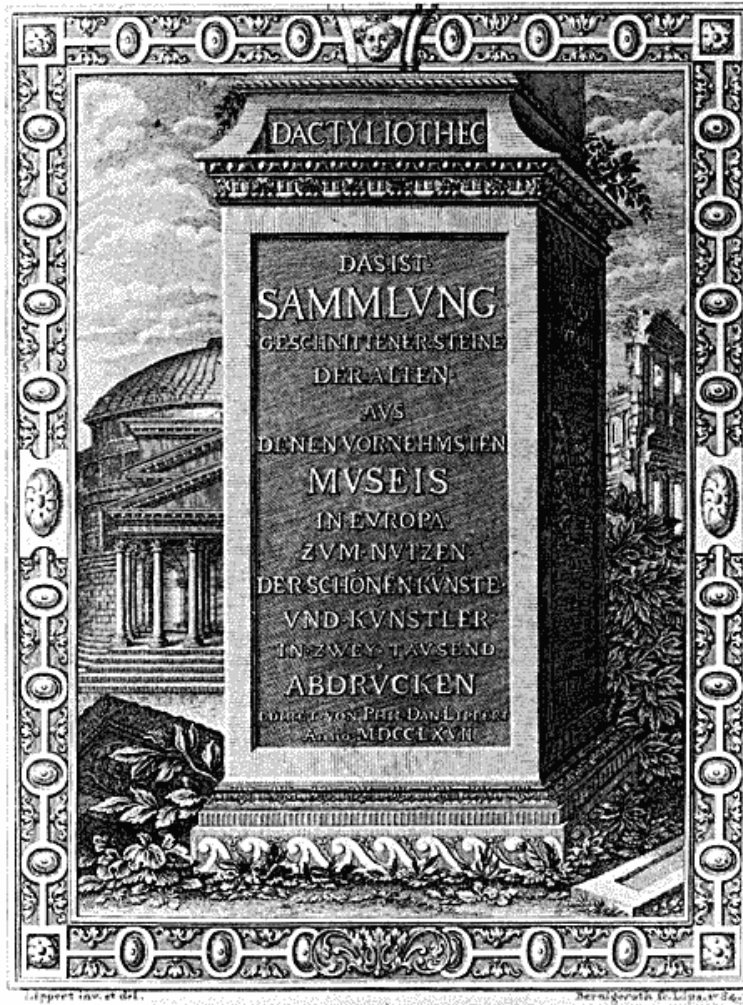

Fig. 5b. Titelbladet til den tyske katalog (1767-76)

Beskrivelsen 'alle 3000 men paa forskjellig Maade opbevarede' må betyde, at det modtagne eksemplar er anderledes end det, man allerede havde i samlingen, dvs. det ukomplette eksemplar. De tre foliantkapsler mangler katalogsignatur, men må være identiske med DFc7. Den latinske rygtitel er den samme som på Det kongelige Biblioteks eksemplar. Bindene har lidt forskellige stempler. Første bind har grønt filt i skufferne, de øvrige grønt papir. Snittet er på første bind lavet af eg, på de to andre af fyr. Trods disse små forskelligheder fremtræder bindene som et sæt. Der er ikke (som på Det kongelige Biblioteks eksemplar) en egentlig

lås med nøglehul men messingslåer. Låsemekanismen er ikke den originale, og kapslerne er konserveret i 1980erne. Pasterne er opklæbet efter samme princip som i Det kongelige Biblioteks eksemplar med ubetydelige afvigelser.

Antiksamlingens ene latinske katalog (bibl. nr. 336) er indbundet i et bind og har på titelbladet til 1-2. bind: 'Friderici Münteri 1822' og på 3. bind 'Friderici Münteri 1823'. Hvor Frederik Münter har købt sit eksemplar, vides ikke. Efter Münters død i 1830 blev hans store bogsamling solgt på auktion den 1. marts 1831 efter en auktionskatalog.¹⁸⁾ Heri står s. 539 følgende auktionsnumre under 4to: '425-26 Lipperti Dactyliothecæ universalis scrinium Milliarium 1-3 Lps. 1755-62 (2 Vol). 427-28 Lipperti Dactyliothek, 1-2 Th. nebst Suppl. ib. 1767-76.' – altså den latinske og den tyske katalog.

Lippert nævnes ikke i auktionskatalogen under folianter. Enten har Münter kun haft katalogerne, eller også har man glemt dem i katalogen – eller man har (som senere bibliotekarer) haft problemer med, at værket både er i kvart og i folio. Begge kataloger er stemplet med monogrammet 'kronet CF' og har altså tilhørt kronprins Christian Frederik, efter 1839 Christian VIII. Den første ejer af den tyske katalog, C.L.N. Flessburg har købt sit eksemplar 'den 12. Mai 1776'.¹⁹⁾ – Med hensyn til proveniensen af selve daktylioteket ender sporet ved kronprinsen.

3. Antiksamlingens ukomplette daktyliotek

Antiksamlingen har som nævnt to sæt stabelbakker, hver med 12 bakker i tynde træplader, foret med lysegrønt papir. Bortset fra den underste bakke er alle falsede, så de kan stables. Hver bakke måler ca. 205 × 348 × 25 mm og er lavet på én gang. Begge stabler afsluttes med et trælåg. I udførelsen af bakkerne er der mange lighedspunkter med skufferne i de to komplette Lippert-daktylioteker, og der er ingen tvivl om, at de opklæbede paster med indfatninger og tal svarende til katalogerne er lavet af Lippert. Opklæbningen viser imidlertid, at samlingen ikke har været komplet, da bakkerne blev lavet: nogle steder er der afsat plads til paster, andre steder sidder pasterne opklæbet ved siden af hinanden, skønt deres numre viser, at der har været en eller flere indimellem. Hvis de to stablers paster er identiske med dem, som blev indkøbt til Kunstkammeret i 1759, er de på et senere tidspunkt flyttet over på de nye bakker. Der er ikke fundet spor af museumsnumre noget sted på de to sæt stabelbakker.

Det kongelige Kunstkammers ukomplette eksemplar er indført i Inventariet 1775: 'b45: To store Folianter i Franzøsisck Bind med Titel:

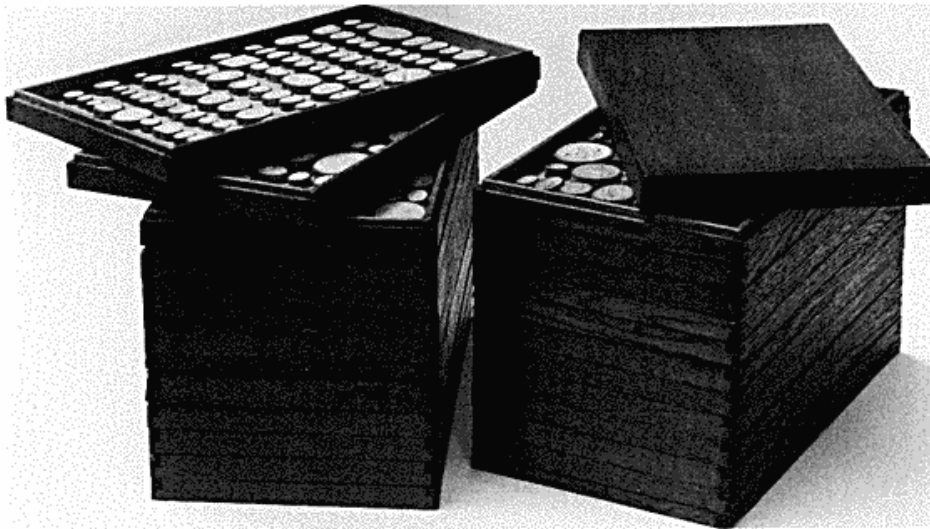

Fig. 6. Kunstammerets eksemplar af Lipperts daktyliotek indkøbtes i 1759 og blev af ukendte årsager flyttet over i disse mere ydmyge stabelkasser. Nationalmuseets Antiksamling

Dactyliothecæ Universalis Chiliae sive Scrinium Milliarium Primum et Secundum; disse aabnes med en liden Nøgle og er derudi i 19 Skuffer. 1000 Aftryk af gamle udskaarne Steene, forferdiged af Philip Daniel Lippert fra Dresden efter Originalerne i de mest berømte Cabinetter i Europa.²⁰⁾ Umiddelbart herefter er indført nr. 91/b6-7: 'To tynde dertil hørende Qvarter, hvorudi de 1000 Stykker, som ere i hvert af forestaaende Bind, beskrives. Heraf er udkommet et tredie Bind, men samme er ikke til Kunst-Kammeret indkjøbt'.

Indkøbet kan man følge i mindste detalje, fordi Kunstammeret på dette tidspunkt fik bevillinger fra Den kongelige Partikulærkasse, hvis regnskaber med bilag er bevaret på Rigsarkivet.²¹⁾ Af bilaget fremgår det, at kunstammerforvalter Gerhard Morell d. 31. januar 1759 indsendte et 'Allerunterthänligst unmassgeblich Pro Memoriae [!]', hvori han anmodede om 112 Rdl. og 4 Mk. til indkøb af de to første (og på det tidspunkt eneste udkomne) chiliader af Lipperts daktyliotek. Hans begrundelse er interessant og givet et godt indtryk af daktyliotekets praktiske anvendelse i et museum:

'Weil des Lippers in Dresden feine Dacthiliotheca in Abdrucken von dem größten Nutzen ist daß man dadurch alles besitzt was der reiche Schatz von denen in Alterthum geschnitteten und biß auf uns gekommenen Steinen enthält, welche in Originali an einen Ort zu sehen un-

möglich, solche auch hauptsächlich dazu dienen, daß wenn sogennante Originalia solten zu Kauf gebracht werden man sie nach diesen untersuchen, und den wahren Ort ihres Aufenthalts wissen kan, damit nicht vor Copyen unnötiges Geld aus gegeben werden ...'.

Efter den allernådigste approbation d. 3. marts anvises 112 Rdl 4 Mk., som dog viser sig at være 20 daler for lidt: i 1760-regnskabet (9. feb.) gives der en tillægsbevilling på 132 Rdl. 2 Mk. 4 Sk med modregning i å contobeløbet.²²⁾

Den latinske katalog nævnes ikke, hverken i ansøgningen eller i regnskaberne, og det fremgår ikke af Christs beskrivelse af daktylioteket i forordet, om katalogen følger med i prisen, eller om det købes særskilt. Det er heller ikke klart, hvor Morell kender daktylioteket fra, men Kunstammeret kan meget vel have haft katalogen i forvejen; daktylioteket uden katalog er nemlig ikke særlig anvendeligt.

Kunstammerinventariets sidste bemærkning må stamme fra renskrivningen i 1775, hvor man vidste, at tredje chiliade var udkommet, men af en eller anden grund har man hverken fået den eller den latinske katalog indkøbt. Den manglende interesse for sagen forklarer måske også, hvorfor den tyske katalog, hvis hoveddel netop var udkommet, ikke nævnes som en mangel ved samlingen.

Ved Kunstammerets opløsning i 1820erne overførtes daktyliotekerne til Det kongelige Kunstmuseum og indførtes i DFa-protokollen med nr. DFa425-426: 'Lipperts Dactyliotheek. Ældste Udgave 1ste og 2det Tusind med tilhørende latinsk Text af Christ'.

Da Antiksamlingen udskilles i 1851, overføres daktylioteket hertil med de samme inventarnumre.

Selv om pasterne ikke længere opbevares i 'To store Folianter i fransk Bind', taler meget alligevel for, at denne ukomplette pastesamling er den, Morell indkøbte til Kunstammeret. Det er lidt af et mysterium, hvor de oprindelige kapsler er blevet af, og hvornår de er blevet skilt fra pasterne. Umiddelbart kan man ikke ud fra DFa-protokollen se, om pasterne på dette tidspunkt stadig befandt sig i kapslerne, men med vort kendskab til den meget store omhu, man sædvanligvis udviste med nyregistrerede genstande ved overførslen fra Kunstammeret, må man tro, at pasterne stadig sad i kapslerne; i modsat fald ville det være bemærket i protokollen, at kapslerne nu manglede.

Som løst indlæg i DFa-protokollen ligger en liste over Antiksamlingens pastesamling. Listen er udarbejdet af museumsinspektør Chr. Blinkenberg – sandsynligvis i 1920erne. Et godt stykke nede på denne liste findes følgende indførsel: 'En Samling Aftryk af Gemmer: 2 Sæt à

12 flade Egetræs-Æsker satte ovenpaa hinanden. Nr. I indeholder Aftryk Nr. 1-455 + 1-544; II indeholder Aftryk Nr. 1-439 + Nr. 1-560'.

Blinkenberg opfatter tilsyneladende samlingen som anonym og sætter den ikke i forbindelse med Dfa 425-426. Det betyder, at samlingen senest i 1920erne var opklæbet i stabelkasserne, og sandsynligvis længe inden Blinkenberg begyndte at komme på museet i 1890erne. Perioden, hvor folianterne – to store, solide kasser – er forsvundet, kan altså indkredses til årene mellem 1820 og 1890.

De forsvundne folianter må hensætte ethvert museumsmenneske i dyb forundring: i de næsten 350 år, Danmark har haft museale samlinger, har man passet og bevaret tusindvis af genstande, hvad enten samtiden betragtede dem som vigtige eller ej. Genstande, som af en eller anden grund er udgået af samlingen, er forinden omhyggeligt blevet bogført – men ikke folianterne. Hvis bakkerne ikke er identiske med Kunstammerets, er der tale om endnu et sæt af Lipperts daktyliotek – og at et tilsvarende eksemplar i Kunstammeret er forsvundet. Sandsynligheden taler dog for, at det er Kunstammerets ombyggede eksemplar, der i dag findes på Antiksamlingen.

Tre løse ender

Danmarks største bogsamler i det 18. århundrede, Otto Thott, efterlod sig ved sin død i 1785 et bibliotek, der med sine over 120.000 bind var større end det daværende Kongelige Bibliotek. Der findes en auktionskatalog over samlingen, hvori man finder følgende numre under 4to:

'9789-91 Phil. Da. Lipperts Dactylithoc oder Sammlung geschnittener Steine der alten aus denen vornemsten Musæis in Europæ(!) in 2000 Abdrucken, mit Supplement in 1409 Abdrucken. Leipz. 767-76 III Vol. t.a.d. nitid.

9792 Ejusdem gemmarum anaglyphicarum & diaglyphicarum ex præcipuis Europæ Musæis selectarum ectypa ex vitro obsidiano & massa quadam fusa & efficta recensita. Dresdæ 753'.²³⁾

Thotts eksemplar af den tyske katalog har altså bestået af tre smukke bind i 'engelsk' indbinding med guldtryk ('t.a.' betyder iflg. forordet til Catalogus: tegumentum Anglicanum, 'f.d.' betyder: foliis deauratis (med guldsnit), 't.a.d.' betyder derfor sandsynligvis 'med forgyldt engelsk bind'). Det fremhæves, at de tre bind er rene og smukke, og de er derfor næppe identiske med noget af de kendte eksemplarer, der er anderledes indbundet.

Indførsel nr. 9792 (ét auktionsnummer) svarer ikke til de sædvanlige

Lippert-titler, ligesom udgivelsesåret 1753 (to år før den latinske katalog, som er trykt i Leipzig) og formatet (kvart) er ejendommeligt. Det gælder også beskrivelsen, som på sit noget kluntede latin vel betyder: 'Den sammes (Lipperts) afstøbninger (ectypa) af gemmer i positiv og negativ, indsamlet i de vigtigste europæiske museer, gengivet i obsidianglas og en slags støbt og formet masse. Dresden 1753'.

Thott har altså ejet katalogen til den samling afstøbninger, der var det berømte daktylioteks forløber, og som opererede både i obsidianglas og i den nye masse. Christ omtaler i forordet (1755 s. XVII) den tidligere katalog trykt i Dresden i forbindelse med Lipperts første forsøg.²⁴) Ifølge de tilskrevne priser i et af Det kongelige Biblioteks eksemplarer af 'Catalogus Bibliothecæ Thottianæ' blev den tyske katalog solgt for 1 Rdl. 1 Mk., mens den latinske udgave (1753) blev solgt for 2 Mk. 8 Sk. Det vides ikke, hvem der købte Thotts eksemplarer, eller om de er bevaret.

Kunsthistorikeren Torkel Baden holdt i vinteren 1792-93 et 'privatissimum' for to unge grever, Christian Conrad Sophus Danneskiold-Samsøe til Gisselfeld og Knud Bille Schack til Giesegaard. I faderen Jacob Badens Universitetsjournal for 1793 får forelæsningen for de to unge, der skal bibringes så megen almen dannelse, at de kan sendes ud i verden, megen plads. Undervisningen foregik i forskellige samlinger og museer i København, og gennemgangen af gemmerne foregik efter et eksemplar af Lippert, 'som han af Hr. Professor Riisbrighs Godhed havde til Laans'.²⁵) Det fremgår ikke af bemærkningen, om prof. Børge Riisbrigh (1731-1809) selv ejede dette eksemplar, eller om han blot var mellemmand. Riisbrighs samlinger gik for størstedelens vedkommende tabt ved Københavns bombardement.

Frederik Münter, som blev Sjællands biskop i 1808, dyrkede både kirkehistorien og arkæologien; hertil kom, at han var en flittig brevscriber – og en ivrig frimurer. Øjvind Andreasen, der i en menneskealder arbejdede på udgivelsen af Münters brevveksling, har i en note til et brev ment, at Det kongelige Biblioteks daktyliotek (nr. 1 i listen ovenfor) skulle være en piratkopi af Lipperts daktyliotek fremstillet af antikkabinetforvarer G.B. Rabenstein i Dresden.²⁶) Rabenstein var aktiv i denne branche omkring 1807 og skal ifølge brev fra K.A. Böttiger til Frederik Münter (5.4.1807) have kunnet levere de lippertske paster til konkurrencedygtige priser.²⁷)

Münter udtrykker i sit svar (15.5.1807) ønsket om at få nærmere oplysninger om paster med motiver fra mysterier, der antagelig skal indkøbes til den københavnske frimurerloge, 'Friedrich zur gekrönten

Hoffnung', som Münter i disse år var stormester for.²⁸⁾ I et brev (21.11.1807) fra Böttiger, der også var frimurer, får Münter at vide, at Rabenstein nu også forhandler kopier af Lipperts møntpaster. I et brev til F. v. Schlichtegroll (23.12.1808) skriver han: '... Böttiger hat mir aus der Lippertschen Dactyliothec alles zu diesem Fach gehörige geschicht ...'. I kommentaren til dette brev skriver Øjvind Andreasen: 'Phil. Dan. Lippert: Dactyliotheca univ. 1-2 Lps. 1755-62 4., deutsche Ausg. 1767-76; ... die von Rabenstein nachgeformten Lippertschen Münzpasten in der KB in den ursprünglichen Schubladen vorhanden'.

Hvor piratkopierne er havnet, ved vi ikke.²⁹⁾ De optræder ikke i auktionskatalogen over Münters bogsamling og kan under ingen omstændigheder være identiske med Det kongelige Biblioteks latinske daktyliotek, der som ovenfor nævnt er udført nøjagtig som to andre kendte daktylioteker i Danmark og er forskelligt både fra det senere tyske daktyliotek, som Böttiger refererer til, og fra møntpaster. I den ovenfor nævnte auktionskatalog over Münters bøger optræder derimod både den latinske og den tyske katalog. Selve daktylioteket omtales imidlertid ikke, og hvis han også har haft dette, må det være gået tabt.

Daktyliotekernes storhed og fald

I 1829 udgav pastor H.C. Wolf en dansk oversættelse af J.J. Eschenburgs tyske standardværk: 'Haandbog i den klassiske Litteratur I-II', der var blevet genoptrykt syv gange siden 1783. I andet bind giver han et udmærket indtryk af samtidens vurdering af gemmer og paster (s. 1555-56):

'De antike Gemmers Studium lønner sig ved udbredt Nytte. Foruden det Lærerige for Smag og Litteratur, som det overhovedet har tilfælles med Antikernes Studium, tilkommer Gemmerne endnu det Fortrin for Mindesmærkerne af de øvrige afbildede Kunster, at der af dem gives en større Mængde og Forskjellighed, og at de ere bedre vedligeholdte, mindre beskadigede, hvori de endog ere at foretrække for Mynterne, hvis Præg, al dets Skjønhed uagtet, dog ikke er at sammenligne med Snittet paa de bedre græske Gemmer. Ofte at beskue dem, hjælper saare meget til at vænne Sjelen til hurtigen at føle det Skjønne, og Øiet, til med Sikkerhed at dømme det Rigtige, til at berige Digterens og Kunstnerens Phantasie, til at berigtige vore Forestillinger om anskuelige Gjenstande fra Oldtiden, og stedse gjøre os fortroeligere med sammes Aand. (...) Endnu mere Værd og Almeennyttighed faaer dette Slags antike Kunstværker derved, at de særdeles let kan formeres ved Aftryk eller

Fig. 7. Et dansende æsel. Antikkens heste- og æseldressur lignede det, vi kan opleve i cirkus. Den antikke paste viser et æsel (med tøj?), der stejler foran domptøren. Lipperts *Dactylitheca Universalis Mill. II, Pars 2. n. 185* (forstørret). Det kongelige Bibliotek

Paster. (...) Men saare fortræffelig er den Opfindelse, at gjøre Paster af en fiin hvid Masse, som Tydskland skylder den roesværdige Flid, som den afdøde Professor Lippert i Dresden anvendte derpaa'.

De mange efterligninger af Lipperts daktyliotek, som hurtigt dukkede op, er det bedste bevis på, at ideen var god. I over 100 år udkom den ene serie efter den anden; Lipperts daktyliotek blev fortsat forhandlet af hans datter og svigersøn, men der var konkurrenter, bl.a. den ovenfor omtalte G.B. Rabenstein i Dresden.

Johann Ferdinand Roths 'Mythologische Daktyliothek nebst vorausgeschickter Abhandlung von geschnittenen Steinen' (Nürnberg 1805) er et smukt eksempel på den nye slags daktyliotek. Lipperts meget dyre kapsler er erstattet af mange mindre kapsler af form som en bog i kvart-format. De åbnes som en cigarkasse og er iøvrigt indrettet som Lipperts skuffer, selv papindfatningens forgyldning er bevaret. Roth opremser en

lang række andre samlinger og præciserer sit formål med udgivelsen (s. XII):

‘Daraus ergiebt der Zweck und die Absicht, wonach ich mein Unternehmen beurtheilt zu sehen wünsche. Meine Daktyliothek sollte sich für Gymnasien, Schulen und zwar besonders auch für Bürgerschulen, für Jünglinge, welche sich entweder den Wissenschaften oder den Künsten zu weihen gedenken, und endlich für jeden Kunstfreund, nach meinem Wunsche und nach meinem Bestreben eignen’.

Mange kunstnere samlede selv aftryk af gemmer sammen med ægte stykker til deres private daktyliotek. I Danmark havde både Wiedewelt og Thorvaldsen daktylioteker; de findes i Nationalmuseets Antiksamling, hvor der desuden er en halv snes tyske, franske og italienske serieproduktioner, samt en enkelt dansk ‘Dactyliotheca Danica’, angiveligt med paster af gemmer, som findes i Danmark.³⁰⁾ Også andre museer huser daktylioteker, og det ville nok være en god idé, at der snart bliver lavet en samlet registrant over de danske daktylioteker.

Efterhånden blev det 19. århundredes kunsthistorikere klare over, at udgiverne af daktyliotekerne ikke altid tog det så nøje med at efterprøve, om de reproducerede gemmer nu også var helt antikke. Nogle italienske kunstnere var specialister i at fremstille nye gemmer, og de supplerede gerne, hvis der tilfældigvis skulle mangle en enkelt hellenistisk konge eller dronning i en samling. Dødsstødet fik daktyliotekerne som studieobjekt dog først med fotografiets opfindelse og udbredelse i museumsverdenen. Foruden den endnu billigere fremstillingsform betød den almindelige mistillid til daktyliotekernes videnskabelige værdi og en omvurdering af klassicismens stilidealer, at produktionen indstilledes, og en tornerosesøvn sænkede sig over folianter og kasser.

Daktyliotekernes fremtid

Daktyliotekerne kom altså til at dele skæbne med deres større slægtninge, afstøbningssamlingerne. Den kongelige Afstøbningssamling er for tiden ved at genopstå af glemslens mørke,³¹⁾ men endnu har ingen fået øjnene op for daktyliotekerne og deres bidrag til forståelsen af klassicismens kunstopfattelse.

‘Tidsbundet og forældet!’ vil nogen måske sige. Og dog! For at gøre historien om det forsvundne æsel færdig: i november 1987 kom der svar på en henvendelse om æselpasten til Staatliche Museen zu Berlin, Antikensammlung, hvor von Stoschs gemmesamling opbevares: ‘Diese PASTE, die bei uns die Inventarnummer F.G. 9675 hatte, gehört leider zu

der Sammlung der stoschischen Pasten, die Kriegsverlust sind. Ein altes Photo existiert nicht'.³²⁾

Når originalen er væk, får kopien (hvoraf vi nu kender tre eksemplarer i København) pludselig en helt særlig betydning. Æslet er næppe det eneste eksempel på det, man kender fra afstøbningssamlingerne: de bevarede afstøbninger gengiver tabte eller beskadigede genstande og er derfor en kærkommen erstatning for originalerne. Hertil kommer aftrykkenes gode kvalitet, der tit gengiver en gemme bedre end fotografiet, fordi de er tredimensionale. Daktyliotekerne har derfor interesse både på grund af de objekter, de gengiver, på grund af den antikopfattelse, som de er et udtryk for, og på grund af den rolle de spiller i det, man kunne kalde kunstreproduktionens historie: kobberstik – daktyliotek – fotografi – holografi.

Det må være på høje tid, at nogen tørrer støvet af de større daktylioteker og får dem udstillet. De er alt for spændende bare at have liggende.

NOTER

- (1) Herodots Historie (3.41); oversat af Thure Hastrup og Leo Hjortsø. København 1979. – (2) Det moderne standardværk er Peter Zazoff: Die antiken Gemmen (Handbuch der Archäologie) München 1983. – (3) Se Peter und Hilde Zazoff: Gemmensammler und Gemmenforscher. Von einer noblen Passion zur Wissenschaft. München 1983. – (4) Plinius' Historia Naturalis, 37. bog indeholder en oversigt over ædelstene og deres forarbejdning. Den utrættelige forfatter behandler også samtidens brug af gemmer og omtaler Cæsars daktyliotek i 37.11. – (5) Biografi i Carl Justi: Winckelmann und seine Zeitgenossen I, s. 417ff. Köln 1956 (5. Aufl. [1. Aufl. 1866]); A. Furtwängler: Die Antiken Gemmen I, s. 414. Leipzig 1900; Peter und Hilde Zazoff (note 3) s. 153ff. (6) Forelæsningen findes i et anonymt samlehåndskrift over både Christs og Heynes forelæsninger, men sandsynligheden taler for, at Heyne har holdt denne – under alle omstændigheder må forelæsningen stamme fra 1750erne eller 1760erne. Håndskriftet tilhører dr. phil. Jørgen Raasted, hvem vi takker for henvisningen. – (7) Den latinske udgave af katalogen har denne titel: Phil. Dan. Lipperti Dactylitheca universalis Chiliensis 1–2. Stilum accomodavit et præfatus Joh. Fr. Christius. Lipsiæ 1755–56 ... Chiliensis 3. Stilum accomodavit C.G. H[eyne]. Lipsiæ 1762. Bogen er i 4to. – (8) Justi (note 5) s. 421. – (9) Dactylitheca. Das ist Sammlung geschnittener Steine der Alten aus denen vornehmsten Museis in Europa zum Nutzen der schönen Künste und Künstler in zwei

Tausend Abdrücken ediert von Phil. Dan. Lippert. [Leipzig] Anno MDCCLXVII. Bogen er i 4to. – (10) Citaterne er fra forordet til første bind s. III–V. Andet bind (1776) er dediceret til ‘Sr. Römisch-Kayserlich-Königlich Apostolischen Majestät Marien Teresien’.

(11) Imhoof-Blumer und Otto Keller: Tier- und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen. Leipzig 1899 (Komm. til pl. XVII,12). – (12) Den daværende leder af Boghistorisk Samling, mag. art. Paul Raimund Jørgensen, samt mag. art. Annette Rathje og mag. art. Jan Stubbe Østergaard var en stor hjælp i denne indledende fase af undersøgelsen. – (13) Peter und Hilde Zazoff (note 3) Tafel 40.4. Note 109 angiver de da registrerede eksemplarer: ‘Die Lippertsche Daktyliothek i z.B. in den Bibliotheken der Archäologischen Institute der Universitäten Tübingen u. Heidelberg erhalten, ferner in St. Annen-Museum i Lübeck, im Nationalmuseum in Kopenhagen, im Museum in Oldenburg u. und Privatbesitz in Frankfurt u. Pforzheim’. – (14) Gertrud Seidmann har i ‘The Ashmolean’ 16 (1989) s. 13–14 beskrevet et tilsvarende fund af to eksemplarer af den tyske udgave af daktylioteket, de eneste kendte i England. De opbevares nu i Fitzwilliam Museum i Cambridge og i Ashmolean Museum i Oxford. – (15) De foreløbige resultater blev offentliggjort i Klassikerforeningens Meddelelser 115 (1988) s. 9–21. – (16) Schlegels katalog har titlen: *Catalogus alphabeticus. Incrementa. Annis circiter 1748–78 [Afsluttet 1779]. ‘Lipperts Daktyliothek 2 Theile. Supplementum zu Lipperts Daktyliothek’*. Schlegels katalog findes i Det kongelige Biblioteks arkiv, E 38. En eftersøgning i Det kongelige Biblioteks ‘Arkivregistrant over Journalsager, Ældre Række’, mellem 1760 og 1834 afslørede ingen referencer til Lipperts daktyliotek. – (17) DFa-protokollen er Det kongelige Kunstmuseums protokol over antikke gemmer, kaméer o. lign. DFc-protokollen er en fortsættelse af DFa-protokollen og indeholder en fortegnelse over gemmesamlinger. Håndskrifterne er indbundet sammen og findes på Nationalmuseet. – (18) *Bibliotheca Münteriana sive Catalogus Librorum*. Hafniæ 1830. – (19) Christian Ludwig Nicolai Flessburg, f. ca. 1759 i Fleckeby, Kosel Sogn, immatrikuleret i Kiel 1776 og i Göttingen 1779 (Th. O. Achelis: *Matrikel der schleswigschen Studenten 1517–1864* [nr. 6932]. København 1967). – (20) Det kongelige Kunstkammer, *Inventarium 1775*. 91/b4–5. Håndskrevne eksemplarer af inventaret findes på Rigsarkivet og Nationalmuseet.

(21) Rigsarkivet, Partikulær-Kammerets Kasseregnskab 1760, fol. 156, d. 9. februar, med henvisninger til bilag og underbilag. – (22) Underbilagene forklarer, hvordan budgetoverskridelsen er foregået: prisen på de to folianter er ganske rigtigt ‘130 Reichsthaler sächs. Geld’, altså prisen på den fine udgave – men ikke luksusudgaven. Morell betaler ‘in alten französischen Louisd’or à 5 Rthlr.’, men dels har kursen ændret sig, dels har Morell ikke indregnet fragt og told. – (23) *Catalogus Bibliothecæ Thottianæ*. Hafniæ 1789. Vol V. p. 556. – (24) Ejendommeligt nok optræder denne udgivelse ikke i ‘Gesammtverzeichnis der deutschsprachlichen Schrifttums’ sammen med de andre Lippert-udgivelser (se Band 89, München 1983), men bogens eksistens bekræftes af ‘British Museum, General Catalogue of Printed Books’ (vol. 138, London 1962), som anfører et eksemplar med samme titel som i katalogen over Thotts bøger. – (25) Dr. H.D. Schepelern har været så venlig at gøre os opmærksomme på disse forelæsninger. Se nærmere i H.D. Schepelern: *Kunsthistorikeren Torkel Baden 1765–1849*. En Efterskrift til hans

Afhandling om Filostrats Billedbeskrivelser, København 1976, s. 98–102. – (26) Aus dem Briefwechsel Friedrich Münters. Europäische Beziehungen eines dänischen Gelehrten 1780–1830. Hrsg. v. Øjvind Andreasen. København und Leipzig 1944. Brevvekslingen om Lippert i 1. (5.) bind s. 65–69, 73, 202; i 2. (6.) bind s. 200, 321. – (27) Böttiger skriver (s. 67): 'Eine angenehme Nachricht kann ich Ihnen ertheilen. Der Aufwärter unsers Antikenkabinets, Rabenstein genannt, ein Mensch, der weit besser ist, als sein Name, macht jetzt alle Gemmen- und Münzpasten vollkommen nach, so daß zwischen den Originalen nicht der geringste Unterschied statt findet. Er hat aus Mangel der Originalpasten jetzt nur die ausgewählten 2000 geformt, wozu der deutsche Text vorhanden ist. Diese liefert er noch unter der Hälfte des Preises, den der eigensinnige Lippert u. seine noch eigensinnigere Tochter dafür forderte. Nur weiß ich nicht, ob die Pasten, welche Sie im vorigen Jahre zu besitzen wünschten, nach den ausgewählten 2000, oder nach den vollen 3000 ausgegeben waren. Den Brief kann ich nicht finden ...'.

(28) (Smst. s. 69) 'Auf der letzten Seite dieses Briefes finden Sie ein Verzeichniß der Lippertschen Gemmen, von denen ich glaube, daß sie in unsre Sammlung zu den Mythen gehören. Dieß Verzeichniß ist so wie ich es unter meinen Papieren finde. Aber ich bitte Sie es nur für einen Vorschlag anzusehen, die Dactylithek selbst zu überschauen, und für uns auszusehen, was uns wirklich frömmt. Die Sache hat keine grosse Eile, u. hängt ganz von Ihrer Bequemlichkeit ab. Melden Sie mir doch vorläufig, wie viel das ganze kosten kann ...'. – (29) En forespørgsel i Den danske Frimurerorden viste, at ordenen nok har genstande, som har tilhørt Frederik Münter, men desværre ikke pasterne. Til gengæld ejer ordenens bibliotek et eksemplar af den tyske katalog stemplet med navnet 'Wiedewelt'. Det er nærliggende at gætte på, at den har tilhørt billedhuggeren Johannes Wiedewelt (1731–1802). Statsbiblioteket i Århus ejer et eksemplar af den tyske udgave, indkøbt (i Tyskland?) i dette århundrede. Bogen bærer ejerstemplet 'Cochius' og indeholder en håndskreven henvisning til anmeldelsen i Kieler gelehrte Zeitung 1776 s. 753. Der findes desuden et eksemplar af den tyske katalog i stiftsbiblioteket i Roskilde foruden nogle eksemplarer i privateje. Derimod synes den latinske katalog at være meget sjælden både i Danmark og i udlandet. – (30) Frederik Münter omtaler i et brev til Fr. Creuzer fra 12.2. 1824 (note 26 s. 202) planer om at udgive et Dactylitheca Danica med den lippertske teknik. Daktylioteket skulle laves ud fra de gemmer, som fandtes i Kunstammeret og i privatsamlinger i Danmark. Vi har ikke undersøgt, hvor langt disse planer kom. – (31) Om Den kongelige Afstøbningssamling i København se: Kunst og Museum 15.1 1980 (Særnummer) 'Afstøbningssamlingen. Historie og perspektiver' *Cras* 50 (1987) s. 4–94; Klassikerforeningens Meddelelser 123 (1989) s. 35–44; Jan Zahle: 'Opstilling og restaurering af Den kongelige Afstøbningssamling' [u.å.] (Særtryk fra Kunstmuseets Årsskrift 1991). – (32) Brevet er fra dr. Huberta Heres og er stilet til prof. Ingrid Strøm, der var så venlig at forespørge i Berlin.